

1. Bieńkowski L. Mozaika religijno-kulturalna Rzeczypospolitej w XVII i XVIII w. / Ludomir Bieńkowski // Uniwersalizm i swoistość kultury polskiej / [pod red. J. Kłoczowskiego]. – Lublin : KUL, 1989. – 291 s.
2. Kempa T. Proces Nicefora na Sejmie w Warszawie w 1597 roku / Tomasz Kempa // Europa Orientalis. – Toruń, 1996. – S. 145–168.
3. Nieć J. Drukarnie na Wołyniu / Julian Nieć // Oriens. – 1936. – R. IV. – S. 147–150.
4. Nowicka-Jeżowa A. Bazylianie na Kresach – pośrednicy między kulturą oficjalną a ludową / Alina Nowicka-Jeżowa // Literatura i instytucje w dawnej Polsce. – Warszawa : Semper, 1994. – 160 s.
5. Pocię H. Antirresis abo apologija przeciwko Krzysztofowi Philaletowi, który niedawno wydał książki imieniem starożytnej Rusi religiej greckiej przeciw książkom o synodzie brzeskim, napisanym w Roku Pańskim 1597 / Hipacy Pocię ; oprac. J. Byliński i J. Długosz. – Wrocław : Wyd. Uniw. Wrocł., 1997. – 284 s.
6. Stradomski J. Teksty Hipacego Pocięja i Kliryka z Ostroga / Jan Stradomski // Domus Divisa. Studia nad literaturą ruską w I Rzeczypospolitej / [pod red. Aleksandra Naumowa]. – Kraków : Collegium Columbinum, 2002. – 399 s. – (Biblioteka Tradycji Literackich. – Nr XVIII).

Сухарева Светлана. Униатская польскоязычная проза волинских культурных центров XVII в. В статье охарактеризована униатская польскоязычная проза, созданная на Волини в XVII в. Особое внимание обращено на деятельность Ипатия Потия, Касияна Саковича и Мелетия Смотрицкого во второй, униатский период его творчества. Их оппонентами стали Константин Острожский и Клирик из Острога. Отмечена значительная роль Кирилла Терлецкого в подписании Брестской унии. Среди культурных центров волинского региона выделены Владимир-Волинский, Острог, Луцк и Дермань. Полемический польскоязычный дискурс представлен комплексно, с учётом его тезисного характера и апологетического направления. На основе проанализированного материала определены основные доминанты развития польскоязычной прозы XVII в. на Волини и ее виды. Сделан вывод, что волинский период творчества полемистов стал значительным вкладом в развитие польскоязычных полемических трактатов и эпистолярного наследия.

Ключевые слова: риторика, апологетика, полемический дискурс, волинские культурные центры, книгопечатание.

Sukharięva Svitlana. Union Polish Prose of Volynian Cultural Centres of XVII Century. Union Polish prose, created in Volyn in XVII century is characterized in the article. The main attention is paid to works of Ipatii Potii, Kasiyan Sakowych and Meletii Smotryckii in the second period of his works. It's marked the role of Kyrylo Terleckii in signing of the Brest Union. Among cultural centres Volodymyr-Volynski, Ostrog, Lutsk and Derman are marked out. Polemical Polish discourse is represented complex, taking into account thesis character and apologetic direction. The main dominant of Polish-fiction of XVII century in Volyn as well as its types are defined on the basis of the analyzed material. It is concluded that the Volyn period of polemist's creativity was a significant contribution to the development of Polish polemical treatises and epistolary heritage.

Key words: rhetoric, polemical discourse, apologetics, Volynian cultural centres, book-printing.

Стаття надійшла до редколегії
12.05.2014 р.

УДК 10.02.01

Тетяна Федун

Дослідження звукового символізму (за критеріями експерименту Кента–Розанова)

Розглянуто роль фоносемантики в сучасному мовознавстві. Систематизовано основні категорії асоціацій на основі експліцитного та імпліцитного зв'язків відповідно до теорії механізму виникнення звукосимволізму. Експериментально встановлено зв'язок між семантикою та фонетикою мовного знака. Запропоновано сфери застосування цих зв'язків.

Ключові слова: звукосимволізм, фоносемантика, звукобуква, асоціативний експеримент, синестезійна теорія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сприйняття людьми особливостей улаштування світу і закономірностей процесів його організації є наслідком розширення і поглиблення пізнання, суб'єктом, головною дійовою особою якого виступає власне людина, носій мови. Провідною темою

більшості сучасних наукових досліджень у різних галузях є антропоцентризм, що потребує активного застосування експериментальних відомостей. Кінцевий результат експериментів – здебільшого визначення впливу тих чи інших предметів, подій, реакцій на людину.

Пізнаваний людиною світ віддзеркалює вимовлене, озвучене слово. Тому в останні роки важливе місце у сфері наукових пошуків посідає звук як форма вираження індивідуального сприйняття навколишнього середовища посередництвом мови. Різні звуки в певних умовах можуть викликати певні уявлення, асоціації, причому одні звуки викликають переважно одне коло асоціацій, інші звуки – інше. Таку здатність стимулювати ті чи інші асоціації називають звуковою символікою. Безумовно, важливе значення слів, у яких найчастіше трапляються певні звуки, а також зв'язок між звуком та деякими предметами і явищами, «що звучать», а це відображається у звуконаслідувальних найменуваннях [1, с. 188]. Проблема, що розглядається в роботі – вивчення механізму виникнення та особливостей функціонування звукового символізму. Це дасть змогу встановити зв'язок між денотатом, сигніфікатом та звуковою формою слова.

Аналіз досліджень цієї проблеми. На початку ХХ ст. Отто Есперсен, датський лінгвіст, написав статтю про смислове навантаження звуків. Проте розвитку цієї теорії перешкоджало те, що не було обґрунтування методів формування отриманих виведень [4, с. 18–19].

У другій половині ХХ – початку ХХІ ст., дослідження співвідношення звук/сене розвиваються в двох напрямках: лексико-семантичному і психолінгвістичному. У вітчизняному мовознавстві першим після Олександра Потебні ученим, який вивчав і зображальне походження мови, був Анатолій Газов-Гінзберг із роботою «Чи була мова образотворчого у своїх витоках?» (1965). Дослідник знаходить акустично-артикуляційні підстави для символізування певних дій і предметів, а також показує еволюцію первинних значень через семантичні перетворення на прикладі звукової будови і семантики прасемітського коріння.

У 60-х роках Віктор Левицький досліджує різницю між суб'єктивним символізмом (зв'язок певних звуків і значень у психіці людини, що виявляється експериментальним способом) і об'єктивним символізмом (зв'язок певних звуків і значень у словах тієї або іншої мови) як у діахронічному, так і в синхронічному аспектах. Олександр Журавльов, російський лінгвіст, як основний метод дослідження значення звука використав асоціативний експеримент: опитування інформантів щодо асоціювання тієї або іншої звукобукви з певним кольором. Услід за вченим Лариса Прокоф'єва виділяє як одиницю дослідження звукобукви, або графони – синестетичні аудіовізуальні утворення, що гіпотетично мають семантичні властивості, у тому числі й хроматичні конотації.

Мета і завдання статті – довести універсальність явища фоносемантизму, науково обґрунтувати та експериментально перевірити методику формування асоціацій на голосні звуки української мови.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Існує низка теорій, які пояснюють механізм походження звукового символізму: фізіологічна, референтна, теорія зворотного зв'язку, асоціативна, синестезійна [5, с. 56]. Найбільше визнання в лінгвістиці та психології одержали лише дві останні.

Існування взаємних зв'язків між різними органами чуття виявляються не лише частою зміною наявних відчуттів одного типу чуттєвості під впливом подразників іншого органа чуття, а й фактами появи під дією певного подразника таких відчуттів і уявлень, які йому не притаманні й належать за своїми властивостями до інших чуттєвих систем. Такі явища виникають у відповідь на подразники вторинних відчуттів і зображень іншої властивості й відомі в науці під назвою синестезія [6, с. 5].

Більшість слів у різних людей чи в одній і тій ж людині в різних умовах (наприклад, залежно від настрою) викликають різні асоціації. Людина, яка в живому мовленні сприймає звук, не просто перебудовує образну інформацію, а в кожному окремому випадку, на підставі власного життєвого досвіду, намагається уявити її в певній естетичній інтерпретації. Той чи інший образ є своєрідним каналом інформації, а також і джерелом нової інформації, так перевіряється (а отже пізнається) досвід окремого індивіда.

Експерименти, проведені в 1925–1932 рр. зі студентами-психологами, дали змогу виділити чотири великі категорії асоціацій, що характеризуються особливими тенденціями: раціональні – переважання в асоціативному процесі інтелекту, об'єктивність, використання таких прийомів, як аналіз, абстрагування, узагальнення і т. д.; іманжитивні – засновані на фантазіях, релігійних сповіданнях, для них характерна художня чи символічна образність, пропуски логічних зв'язків; емоційні – залежність від почуттів, емоцій, темпераменту, спонтанності і т. д.; стримані – вольовий контроль, стримування

спонтанних реакцій та природних асоціацій (особливо коли експериментатор ігнорує лексичне значення ключового слова чи протестує проти нього) [3, с. 25].

Але ця класифікація є лише першим наближенням до структурування асоціацій. Кожна група ділиться на п'ять груп, які в сукупності утворюють весь континуум можливих (табл. 1) [5, с. 19–22].

Таблиця 1

Раціональні	Образні	Емоційні	Стримані
Логічні	Ідеалістичні	Кульмінативні	Асонантні
Структурні	Релігійні	Антикульмінативні	Контрастні
Ліричні	Символічні	Активні	Егоцентричні
Нігілістичні	Проективні	Пасивні	Відносні
Ексцентричні	Еліптичні	Чуттєві	Комплексні

Таким чином, виділяють 20 видів асоціацій, що відрізняються одна від одної. Керуючись цією типологією, ми провели експеримент та проаналізували його результати, використовуючи кожен із названих вище асоціативних ланцюжків. Метою асоціативного експерименту з використанням стимульних слів, проведеного 10 вересня 2012 р., було встановити такий зв'язок: Слово – Звукобуква – Емоція – Колір.

Для цього була розроблена інструкція, відповідно до якої інформантам пропонувалося співвіднести звук, що одночасно є і повноцінною лексичною одиницею – словом, із його асоціативним кольоронімом, а також з емоцією, яку викликає кожне із запропонованих слів (з урахуванням суб'єктивної думки кожного опитуваного).

Участь в експерименті взяли 38 інформантів, працівників відділу спецпідрозділу «Фобос» Пензенської області (Росія), віком від 23-х до 32 років. Їм були роздані палітри із 10 кольорів: червоний, синій, фіолетовий, чорний, зелений, сірий, коричневий, помаранчевий, жовтий, білий.

До списку назв емоцій входили: *азарт, безпечність, вдячність, страх, гнів, провина, самозакоханість, велич, влада, голод, гордість, довіра, жага, честь, жаль, турбота, помста, любов, надія, злість, цікавість, краса, лень, відраза, ніжність, неприязнь, невпевненість, патріотизм, сум, тривога, обожнювання, смуток, очікування, зневага, вірність, радість, розчарування, сміх, самотність, сексуальність, власність, розгубленість, відповідальність, обережність, роздратованість, незібраність, невдоволення, ревності, співчутливість, сумніви, повага, здивованість, вдоволення, самолюбство, почуття втрати, втома, приниження, переконання, сором, спокій*.

Для досягнення мети експерименту ми вирішили зробити такі категорії розподілу в таблиці занесення даних експерименту: слово, звукобуква, колір, емоція. Слово промовлялося вголос. Після проведення практичної частини експерименту результати було занесено до таблиці: слово, звукобуква, колір, загальна кількість реакцій, співвідношення у відсотках, емоція, кількість реакцій, кількість у відсотках.

У цій статті ми подаємо результати лише частини експерименту, взявши за предмет дослідження окреме слово з відповідними реакціями інформантів на нього, аби проаналізувати кольоро-звуко-емоційну асоціативність з урахуванням експліцитного та імпліцитного зв'язків між підсвідомістю опитуваних та власне звуком. Диференціація інформантів була б різноманітнішою, якби аналізувалися різні слова з відповідними асоціаціями. Але для узагальнення під час аналізу ми надали перевагу одному звуку, що є одночасно і повноцінним стимульним словом, яке і стало загальним визначальним реактивом для різних особистісних типів. Тому стимульним словом (і звукобуквою одночасно) було слово «Я».

Результати проведення узагальнено в таблиці 2.

Таблиця 2

Обраний колір	Кількість реакцій	Кількість у відсотках	Емоція	Кількість реакцій	Кількість у відсотках
Червоний	15	40	Любов	10	26
Помаранчевий	15	40	Честь	7	18
Зелений	6	16	Гордість	6	16
Білий	2	5	Радість	5	13
			Велич	4	11
			Ентузіазм	3	8
			Відсутність вибору	2	5
			Самозакоханість	1	3

Інформанти проявили себе найбільш активно лише у випадку, коли слово стосувалося їх власного «я», найбільш чуттєвих сфер життя, найбільш «досвідних». Завдяки вибору емоцій із заданого списку чоловіки орієнтувалися швидше не на власний досвід, а на цей список з обмеженою кількістю варіантів можливих асоціацій. Однак з огляду на те, що експеримент був цільовим та направленим, а назви емоцій відомими не для всіх – це можна назвати швидше не обмеженням, а розширенням вибору.

Під час аналізу даних ми використали диференціацію Кента–Розанова. Х. Г. Кент та А. Дж. Розанов використали під час експерименту 100 слів. У результаті дослідження реакцій на ці стимульні слова визначили рівень неординарних мовних реакцій (у відсотковому зіставленні їх зі стандартними), таким чином зробивши висновок про ексцентричність мислення носіїв мови, які брали участь в експерименті. На думку вчених, семантичні поля «активного словника» (як і визначені в експерименті реакції) у кожної людини відрізняються за складом лексичних одиниць і за асоціативними взаємозв'язками між ними. Актуалізація тих чи інших зв'язків у відповідях-реакціях може залежати від асоціації, віку, виду діяльності опитуваних. Дані заносилися до таблиці за категоріями слово – реакція – кількість реакція – тип асоціації – вид асоціації – висновок [5, с. 28].

Беручи за основу класифікацію видів та типів описаного вище експерименту, у своєму дослідженні ми спочатку виділили типові структури в різних місцях стимульного ланцюга як форму для опису особистісних рис.

Таблиця 3

Стимульне слово «Я», виражене звукобуквою [я]	Категорія
Тип	Образний
Вид	Ідеалістичний
Структура асоціювання	Асоціації «змішані» ідеалістичними (абстрактними) поняттями
Характерологічне значення	Чуттєвість, прив'язаність, схильність до загальних ідей
Фоносемантичний експеримент	Радість
Вид	Активний
Структура асоціювання	Асоціативний ряд наростає в напрямку до мети
Характерологічне значення	Виражає самовіддачу, ініціативу, наполегливість. Часто пов'язане із бажанням боротися.
Фоносемантичний експеримент	Ентузіазм, самозакоханість
Тип	Стриманий
Вид	Егоцентричний
Структура асоціювання	Рефлексивне асоціювання. Значення символічного слова співвідноситься з особистим досвідом
Характерологічне значення	Всі події сприймаються через призму власних пріоритетів, але у зв'язку з оточенням. Сильна егоцентрична тенденція.
Фоносемантичний експеримент	Любов, честь, гордість, велич, ентузіазм, самозакоханість
Вид	Комплексний
Структура асоціювання	Несуттєвість формальних принципів. Надання переваги індивідуальному аналізу конкретного комплексу подій
Характерологічне значення	Асоціації виникають лише зі спогадів, викликаних пошуками походження значення стимульного слова
Фоносемантичний експеримент	Гордість, честь, любов, велич

У результаті експерименту всі опитувані обирали емоційні та кольорові асоціації лише із запропонованого списку. Двоє опитуваних не проасоціювали жодну емоцію зі словом «я». Колір обрали всі. Таким чином, слово я, звукобуква [я] викликають такі реакції:

Тип асоціацій: образний, емоційний.

Вид асоціації: ідеалістичний, активний, егоцентричний, комплексний.

Структура асоціювання: соціалістичні «поплутані» ідеалістичними (абстрактними) поняттями; асоціативний ряд наростає в напрямку до мети; рефлексивне асоціювання: значення символічного слова співвідноситься з особистим досвідом; несуттєвість формальних принципів; надання переваги індивідуальному аналізу конкретного комплексу подій.

Характерологічне значення: чуттєвість, прив'язаність, схильність до загальних ідей; виражає самовіддачу, ініціативу, наполегливість, часто пов'язане із бажанням боротися; всі події сприймаються через призму власних пріоритетів, але у зв'язку з оточенням виникає сильна егоцентрична тенденція; усі події сприймаються через призму власних пріоритетів, але у зв'язку з оточенням; сильна егоцентрична тенденція; асоціації виникають зі спогадів, викликаних пошуками походження значення стимульного слова.

Колір: червоний, помаранчевий, зелений, білий.

Емоція: любов, честь, гордість, радість, велич, ентузіазм, самозакоханість.

Реакції, які візуально викликають кольори червоний і помаранчевий (а їх більшість – по 40 % на кожен), і є кольорами, притаманними холеричному темпераменту, а в категорії часу – сучасності виражають роздратування і злість, що переходять у збудження і пристрасть. Це енергія, що відповідає за механічну роботу, тобто ту, яка не потребує жодних розумових зусиль. Приваблює людей вольових, комунікабельних, запальних. У людей, яких цей колір дратує (тобто люди із заниженою самооцінкою, які не люблять, бояться сварок, схильні до усамітнення, стабільні у своїх принципах), часто спостерігається комплекс неповноцінності.

Емоції, що їх обрали опитувані із запропонованої таблиці, цілком збігаються з цим коротким асоціативним аналізом кольорів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, проведений експеримент, заснований на попередніх дослідженнях Кента–Розанова, ще раз підтвердив достовірність існування фоносемантизму та звукосимволізму в мові. Досліджені в статті проблеми дають повніше уявлення про функціонування явища фоносемантизму, про взаємозв'язок семантики і фонетики мовного знака. Результати експерименту підтверджують, що знання звукових властивостей мовних одиниць (звуків, слів) можуть застосовуватися при вивченні як рідної, так і іноземної мови; при утворенні нових назв, що відображають сутність предметів, явищ об'єктивної дійсності; при вивченні емоційно-експресивної забарвленості слова, ефективності впливу його на людину в інформаційно-комунікативному процесі.

Джерела та література

1. Барлас Л. Г. Так называемый звуковой символизм и поэтическая функция звуков / Л. Г. Барлас // Русский язык. Стилистика. – М. : Просвещение, 1978. – С. 187–192.
2. Горошко Е. И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента / Е. И. Горошко ; РАН Иностранного языкознания. – Х. ; М. : Изд. группа «РА-Каравелла», 2001. – 316 с.
3. Петросян А. Е. Ассоциативный тест / А. Е. Петросян. – Тверь, 2007. – 250 с.
4. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К. : Вид-во Укр. філософіол. центру, 1999. – 148 с.
5. Baron-Cohen S. Synaesthesia: Classic and Contemporary Readings / S. Baron-Cohen, J. Harrison. – Oxford : Blackwell Publishers, 1997. – 318 p.
6. Robertson L. Synesthesia : Perspectives from Cognitive Neuroscience / L. Robertson, N. Sagiv. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 132 p.

Федун Татьяна. Исследование звукового символизма (за критериями эксперимента Кента–Розанова). В статье рассмотрена проблема субъективно-объективного характера феномена возникновения слов, подтверждающих связь: денотат – сигнификат – звуковая форма слова. Систематизированы основные категории ассоциаций на основании имплицитной и эксплицитной связи соответственно механизму возникновения звукосимволизма. На основании результатов психологических и филологических теорий установлена связь между семантикой и фонетикой знака языка. Доказана универсальность явления фоносемантизм. Научно обосновано и описано методика формирования ассоциация на гласные звуки украинского языка. Представлены результаты анализа данных опросника ассоциативного эксперимента, проведенного в рамках психолингвистического исследования на базе одного из спецподразделений. Предложены возможные сферы использования полученных результатов, отражающих психолингвистический поход.

Ключевые слова: звукосимволизм, фоносемантика, звукобуква, ассоциативный эксперимент, синестезическая теория.

Fedun Tetiana. Research of Voice Symbolism (Cordant to the Kent–Rozanov Experiment). The problem of objectively-subjective character of the phenomenon of sounds origin, confirming connection: denotatum – significant – sound form) is considered in the article. The basic categories of associations are systematized accordant to the implicit and explicit connection corresponding to mechanism of sound symbolism origin. Connection between semantics and phonetics of sign of language is set due to results of psychological and philological theories. Universality of the

phenomenon of phonosematism is well-proven. Forming methodology of association on the vowels of Ukrainian is scientifically reasonable and described. The results of analysis of associative experiment data questionnaire conducted within the framework of psycholinguistic research on the base of one of the special divisions are presented. Author offers the possible spheres of drawing on received results reflecting psycholinguistic.

Key words: sound symbolism, phonosematism, lettersound, associative experiment, synaesthetical theory.

Стаття надійшла до редколегії
17.04.2014 р.

УДК 821.161.2–94.09

Тетяна Черкашина

Передісторія виникнення і формування української мемуарно-автобіографічної літератури

Статтю присвячено вивченню передісторії зародження української мемуарно-автобіографічної літератури. Проаналізовано вітчизняні спогадові твори XII–XVIII ст., увагу звернено на те, що вони здебільшого мали синкретичний характер без яскраво виражених жанрових характеристик.

Ключові слова: мемуарно-автобіографічна література, автобіографія, духовна автобіографія, дискретна автобіографія, спогади.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень цієї проблеми. Давньоукраїнська мемуарно-автобіографічна проза є одним із найменш вивчених етапів вітчизняного спогадового письма. Науковці здебільшого обмежуються короткими історичними довідками щодо першовитоків української мемуаристики і вважають, що їх слід шукати в «Повчанні» Володимира Мономаха, «Житті і стражданнях» Іллі Турчиновського (див., зокрема, розвідки О. Галича [1], В. Пустовіт [2], Т. Гажі [3] та ін.). На сьогодні так і немає спеціальних літературознавчих розвідок, присвячених цій темі.

Зазвичай історія української мемуарної автобіографіки починає виписуватися з XX ст., зрідка згадуються мемуарно-автобіографічні твори XIX ст. Проте, на нашу думку, розмову про історію української мемуарно-автобіографічної літератури слід розпочинати з етапу передісторії цього питання, бо саме тоді закладалися підвалини формування багатьох сучасних типологічних і жанрових різновидів вітчизняного мемуарно-автобіографічного письма, саме тоді вироблялася традиція власне української автобіографіки з її специфічними національно-культурними особливостями. Без знання цього доволі важко отримати цілісне уявлення про феномен вітчизняної самоспогадової літератури.

Мета статті – дослідити передісторію виникнення і подальшого розвитку української мемуарно-автобіографічної літератури, основну увагу зосередивши на вітчизняній мемуарній автобіографіці XII–XVIII ст.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Українська автобіографіка має давню історію і її зародки можна простежити вже з XII ст. До наших днів збереглися «Повчання» В. Мономаха, «Лист до Яна Франциска Коммендоні про себе самого» С. Оріховського (Роксолана), «Настановлення дітям і правила до їхнього виховання; розпорядження про влаштування церков, шпиталів та школи» В. Загоровського, «Осостевіціус сам про себе та про пригоди свої при пізнанні різноманітних країн світу» М. Стрийковського та ін., в яких можна простежити переплетення автобіографічної, історичної, дидактичної, духовної, юридичної, подорожньої, епістолярної та інших видів літератури.

Одним із перших давньоукраїнських творів, складовою частиною якого стала автобіографія, було «Повчання» Володимира Мономаха. «Повчання» – це синкретичний твір, у якому, за слушним зауваженням Д. Лихачова [4], поєдналися три взаємозалежні частини – власне повчання, автобіографія Володимира Мономаха і його лист до чернігівського князя Олега Святославича, і жодна з цих частин не домінує. Вочевидь ці тексти писалися відокремлено і лише з часом були поєднані в один